

BRIELSE MARE

JAARGANG 21 - NUMMER 1 - APRIL 2011

*Mededelingen en historische bijdragen van de
Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel*

COLOFON

De Brielse Mare is een tijdschrift dat twee keer per jaar wordt uitgegeven door de Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel.

Dit tijdschrift wordt automatisch aan de leden van de vereniging toegestuurd. Losse nummers zijn te bestellen via het secretariaat van de vereniging en te koop bij het Historisch Museum Den Briel, in het Streekarchief en bij de plaatselijke boekhandel.

Ongeveer drie maanden na publicatie is de Brielse Mare ook beschikbaar op de website van de vereniging: www.vriendenmuseumdenbriel.nl

ISSN:0927-8478

Prijs per nummer: € 2,-

Correspondentieadres van de vereniging, tevens redactiesecretariaat:

Secretariaat „Ver. Vrienden v/h HMDB“

Fré Eggens

Jan Matthijssenlaan 10

3232 ED BRIELLE

Tel.: 0181-415620. E-mail fteggens@wanadoo.nl

Postrekening Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel: 208792

Persoonlijk lidmaatschap € 10,- per jaar.

Familielidmaatschap € 15,- per jaar.

Aanmelding bij het secretariaat of d.m.v. het formulier op de website van de „Vrienden“: www.vriendenmuseumdenbriel.nl

De vereniging heeft de ANBI - status. Dit betekent dat giften in het kader van de wettelijke bepalingen in mindering kunnen worden gebracht op het belastbaar inkomen van de schenker.

Het eerstvolgende nummer verschijnt in oktober 2011.

Kopij uiterlijk 1 juli bij het redactiesecretariaat.

Redactie:

W. Delwel (hoofdredacteur), F. Keller en K.J. Schipper.

Omslagillustratie: De Sjoel aan de Turfkade, na de restauratie. Foto F. Keller

Druk: Duodecimo, Voorstraat 157, 3231 BH Brielle

BRIELSE MARE

*Mededelingen en historische bijdragen van de Vereniging
Vrienden van het Historisch Museum Den Briel*

KANTOOR &

Creatief
de Bruin Bazen v.o.f.

Voorstraat 60
3231 BJ Brielle
t. 0181-412874
f. 0181-418322
e. info@kantoor-creatief.nl

Openingstijden:
Dinsdag t/m vrijdag
9.30 – 17.30
Zaterdag 10.00 – 16.00

Uw adres voor:

- * kantoorartikelen en papierwaren
- * computer cartridges en etiketten
- * technische- en creatieve tekenmaterialen
- * alle soorten verf voor kunstschilders
- * schildersdoeken en tekenblocs
- * luxe schrijfwaren en agenda omslagen
- * pennen graveren
- * kopiëren en inbinden van verslagen
- * plastificeren
- * gratis advies van Louis en Willy

LIJSTENMAKERIJ

AL MEER DAN 50 JAAR

JAN BAZEN

Voorstraat 64

3231 BJ Brielle

Telefoon 0181 412083

ORIGINELE OUDE GRAVURES

WWW.JANBAZEN.NL

Inhoud

Openingstijden en prijzen museum	4
Van de redactie	5
Historische bijdragen:	
De restauratie van de Brielse Sjoel	7
Een schatkamer voor paleontologie en archeologie voor de kust van Zuid-Holland	19
De eerste Hollandse Waterlinie	33
Het Slagveld in Brielle, een voormalig industriegebied	39
Museumnieuws	54
Verenigingsnieuws	57
Uit de streek	60
Auteursinstructies, advertenties en adressen	61

Cadeaubon

Voor: .....

Goed voor de 'Brielse Mare'

Groot persoonlijk lidmaatschap van de 'Vrienden
van het Historisch Museum Den Briel'

000 euro

Van: .....

Breda: .....

Deel dit v. lidmaatschap afgeleverd voor de eerste periode. Indien geen voorafgaande kennisgeving wordt gegeven, wordt het lidmaatschap automatisch verlengd.

Een apart cadeau:

Abonnement op de 'Brielse Mare'

Inlichtingen en bestellingen bij de
secretaris: Fré Eggens

tel.: 0181-415620

e-mail: fteggens@wanadoo.nl

Zelfde adres ook voor aanmelding als
lid; of zie op:

www.vriendenmuseumdenbriel.nl

Openingstijden en prijzen museum

	1 apr. t/m 31 okt.	1 nov. t/m 31 maart
di-vr	10.00 - 17.00 uur	10.00 - 16.00 uur
za	10.00 - 16.00 uur	10.00 - 16.00 uur
zo	12.00 - 16.00 uur	12.00 - 16.00 uur

Gesloten op maandagen, oud- en Nieuwjaar, Koninginnedag, 1^e en 2^e Paasdag, 1^e Pinksterdag en 1^e en 2^e Kerstdag.

Prijzen: woensdag vanaf 13.00 uur tot nov. „11:gratis (proef)

Kinderen t/m 4 jaar gratis

Kinderen 5 t/m 12 jaar	€ 1,-
Iedereen ouder dan 12 jaar	€ 2,-
Gezinskaart (gezin met 4 kinderen t/m 12 jaar)	€ 4,50
Schoolgroepen per leerling	€ 0,50 *)
Houders CJP	50% korting
Groepen (meer dan 10 personen)	€ 1,- pp

Gratis toegang voor leden Ver. Vrienden HMDB, MJK, Ver. Rembr., begeleiders schoolgroepen, begeleiders rolstoelgebruikers. Gratis toegang voor iedereen op 1 april, Museumweekend en Open Monumentendag.

*) Schoolgroepen kunnen met CKV-bonnen betalen, maar er kan geen geld worden teruggegeven.

Adres:

Markt 1, 3231 AH Brielle. tel. (0181) 475475; fax: (0181) 475476;
www.historischmuseumdenbriel.nl

e-mail: info@historischmuseumdenbriel.nl

AANNEMINGSBEDRIJF
L. D. van DIJK BV Sinds 1965

nieuwbouw, verbouw, renovatie en restauratie
metsele- en betonwerken
reiniging en ontstopping van rioleringen
volledige verzorging van vergunning, subsidie-aanvragen en tekening

VOOR INLICHTINGEN/OPFFERTE: NOBELSTRAAT 81 - BRIELLE - 0181-415038/416506 - FAX 0181-416457

Van de redactie

Op de voorkant van deze Mare treft u een afbeelding van de prachtig gerestaureerde Sjoel, de voormalige synagoge van Brielle. De nieuwe functie van het gebouw als een plaats van ontmoeting, bezinning en cultuur moge de herinnering levend houden aan de in de Tweede Wereldoorlog omgekomen Joodse bewoners van Brielle en omgeving. De heer Jan Walraad geeft ons als verantwoordelijk architect een inkijk in het verloop van de restauratie.

Op de drukbezochte lezing van vorig jaar oktober sprak de heer Dick Mol over prehistorische vondsten bij de aanleg van de Tweede Maasvlakte. In zijn artikel gunt deze internationale autoriteit ons een blik op de inhoud van de prehistorische schatkamer voor de kust van Zuid-Holland.

In zijn artikel „De eerste Hollandse Waterlinie“ zet Leen Hordijk de welbekende actie van Rochus Meeuwiszoon uit 1572 in een ander licht.

Het Slagveld als industriegebied is een beeld dat bij de meeste Briellenaars waarschijnlijk begint te vervagen. Van de toenmalige bedrijvigheid in dit deel van Brielle is in de huidige tijd weinig meer terug te vinden. De meeste bedrijfsgebouwen zijn gesloopt of onherkenbaar verbouwd. Felix Keller geeft een overzicht van de laatste generatie bedrijven die aan het Slagveld stonden. Vier bedrijven worden in woord en beeld nader beschreven.

In het Museumnieuws informeert Marijke Holtrop u o.a. over de voortgang met betrekking tot de uitvoering van het Masterplan Historisch Museum Den Briel „Focus 2012“.

In het Verenigingsnieuws treft u het Jaarverslag 2010 van de Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel aan. U vindt daar o.a. het besluit dat door de ALV van 24 november 2010 werd genomen en dat richtinggevend is voor de toekomst van de Vrienden. Het verslag van deze vergadering kunt u opvragen bij de secretaris van de Vrienden.

Over de toekomst van de Mare hoeft u zich in ieder geval geen zorgen te maken, die blijft hoe dan ook bestaan.

Willem Delwel

De Brielse Sjoel, voor de restauratie. Foto ds. E. Rietveld.

De restauratie van de Brielse Sjoel

Jan Walraad

Inleiding

Het was in 1954. Een ervaren architect van Monumentenzorg drukte schrijver dezes op het hart steeds twee sprekende waarheden voor ogen te houden bij het restaureren van historisch erfgoed, en wel deze: “Restaureren is geen zaak van mooi of lelijk” en “Behoud gaat voor vernieuwing”. Beide regels hebben nog steeds waarde en zijn ook bij de restauratie van de voormalige synagoge van Brielle van belang geweest.

Voorgeschiedenis

De eerste steen van het gebouw aan de Turfkade werd, getuige de originele gevelsteen, gelegd door D. Wiezebron, president-kerkmeester van de Joodse Gemeente, op 10 mei 1871. In december van datzelfde jaar werd de Sjoel gebruikt waarvoor ze was bestemd: de Joodse eredienst, maar ook als onderdak voor een leerhuis en een ritueel bad.

De originele gevelsteen uit 1871. Foto ds. E. Rietveld

Deze functies vervulde de Sjoel tot die rampzalige dag, 27 oktober 1942, toen 21 Brielse Joden werden weggevoerd door de Duitse bezetter. Zij zouden nooit terugkeren.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam het gebouw in bezit van een Brielse aannemer die er een pakhuis van maakte. Deze nieuwe bestemming ging gepaard met een grondige en respectloze wijziging van de voorgevel en het aanbrengen van een tussenvloer in het gebouw. Verder in de tijd viel het pakhuis ten prooi aan verval en vormde het jarenlang een onaanzienlijk deel van de Turfkade. Slechts een kleine gevelsteen herinnerde aan andere en betere tijden. De inventaris van de Sjoel is geheel verloren gegaan. Het is frappant hoe snel men het oude beeld van een monumentaal gebouw vergeet als de restauratie is voltooid. Daarom, ter herinnering, een foto van vóór de restauratie, op pagina 6.

De Sjoel tijdens de restauratie met rechts het bijgebouw dat door een gelukkig toeval kon worden verworven. Foto ds. E. Rietveld.

Nieuwe kansen

De gedachte om tot aankoop en restauratie van de voormalige synagoge te komen, was voor enkele Briellenaren niet nieuw, maar het kwam er niet van. Totdat Egbert Rietveld, predikant te Brielle, zijn gedachten in daden omzette en een groepje enthousiaste medestanders om zich heen verzamelde. Kortom: op 11 oktober 1999 werd de koopakte gepasseerd en kon begonnen worden met het maken van de restauratieplannen. Dat schrijver dezes daarbij, in samenwerking met het inmiddels gevormde bestuur van de Stichting Restauratie voormalige Synagoge Brielle, een rol mocht spelen, was hem een grote vreugde. Op 30 november 2008 werd de gerestaureerde Sjoel feestelijk in gebruik genomen.

De restauratieplannen

Het programma van eisen behelsde een terugkeer naar een duidelijk herkenbaar synagogegebouw dat een brede culturele en maatschappelijke functie zou moeten krijgen in de Brielse samenleving. Daarbij blijvend herinnerend aan Joods leven op Voorne-Putten. De wensdroom van het bestuur om ook nog het rechts naast de Sjoel gelegen en oorspronkelijk bij de synagoge behorende pand bij de plannen te betrekken zou wel altijd, zo werd gedacht, een wensdroom blijven.

Maar deze tweede droom werd werkelijkheid: nog tijdens de uitvoering van de restauratie van het synagogepand kon het rechterpand worden verworven. Deze meevaller verruimde de gebruiksmogelijkheden van het geheel in belangrijke mate. Grote ‘mazzel’ dus.

Links naast het gebouwencomplex bevond zich een strook grond van ruim een meter breed, over de volle diepte van het gebouw, die de mogelijkheid bood enkele noodzakelijke voorzieningen te projecteren: het toegangsportaal, de meterkast en twee toiletruimten met voorportalen. Hierdoor kon de synagogezaal de oorspronkelijke vorm behouden en kon ook de voorgevel, die geen

toegangsdeur had, de originele vorm terugkrijgen. De toegang tot de Sjoel was vroeger via het rechterpand.

Dit nieuw verworven rechter pand bood de mogelijkheid een foyer, een keuken en een aangepast toilet te herbergen. Helaas bleek het niet mogelijk nog wat grond achter het gebouw te verwerven en te bebouwen waardoor de mogelijkheden van gebruik nog groter zouden zijn geweest. Met moed en visie wilde het bestuur het avontuur beginnen.

De restauratieprincipes

Het zal voor de in historie geïnteresseerde lezer duidelijk zijn dat een reconstruerende restauratie, zoals die met name bij de voorgevel van de Sjoel is gerealiseerd, gebaseerd moet zijn op betrouwbare historische gegevens. Met andere woorden: het resultaat dat zichtbaar wordt, mag niet of nauwelijks afwijken van de oorspronkelijke verschijning. Het volgen van de in de eerste alinea van dit artikel genoemde credo's vond langs twee sporen plaats:

Spoor I: het verhaal dat uit de archieven naar voren kwam in woord en beeld.

Spoor II: het verhaal dat het gebouw zelf te vertellen had.

Verder was het van belang te bepalen hoe de nieuw toe te voegen onderdelen van het gebouw vormgegeven moesten worden in harmonie met de historische waarden van het pand. Deze drie gegevenheden zullen hieronder nader worden toegelicht.

Archivalisch waren van belang enkele geschriften die inzicht gaven in het oorspronkelijk gebruik van de Sjoel en de bijbehorende ruimten. Binnen de grenzen van dit artikel, dat zich bepaalt tot de restauratie, lijkt het goed deze stukken later op een andere plaats de welverdiende ruimte te gunnen.

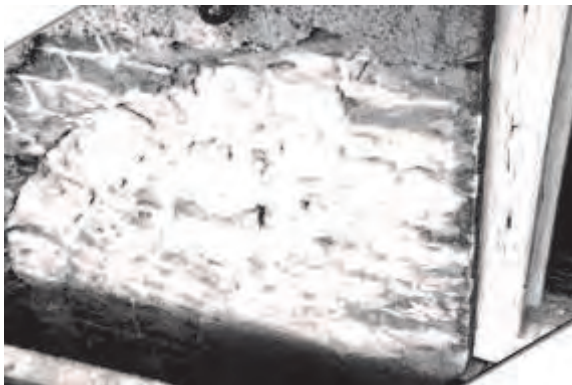
Vermeldenswaard zijn enkele foto's die een duidelijke indruk geven van het uiterlijk van de vroegere Sjoel in het geheel van de Turfkade en van het rechter gedeelte van de voorgevel. De foto hieronder is van groot belang geweest voor de reconstructie van de voorgevel en toont een vrolijk gezelschap op een voertuig, waarbij spottend een krant wordt getoond. Deed dit gezelschap mee aan de Brielse Maskerade?

Mede dankzij deze foto uit omstreeks 1920 was het mogelijk de oorspronkelijke lagenmaat (steendikte plus voegdikte) te bepalen. Foto SVPR.

Hoe dan ook, de gedeeltelijk op de foto zichtbare voorgevel van de Sjoel geeft duidelijk het aantal lagen weer van het metselwerk. Ditzelfde metselwerk komt voor in de linkerzijgevel van de Sjoel en de combinatie van deze gegevens biedt de mogelijkheid de lagenmaat (zijnde het aantal millimeters van een steendikte plus een voegdikte) te bepalen. Daarmee is dan weer de exacte hoogte van alle kozijnen vast te stellen.

Ook het gebouw zelf geeft bij bouwhistorisch onderzoek geheimen prijs. Dit moge blijken uit de foto's van enkele ontleisterde gevelfragmenten waarbij delen van de oorspronkelijke bakstenen vensterbogen zichtbaar werden. Deze geven, na exacte opmeting en completering op de tekenplank, de zijkanten, en dus de breedten, van de raamkozijnen weer.

Onderzoek van het metselwerk na het ontleisteren, maakte enkele restanten van gemetselde bogen zichtbaar die leidden tot het vaststellen van de breedte van de raamkozijnen. Foto 's Jan Walraad.

Na dit wat technische stukje verdienen andere historische vondsten de aandacht. Als eerste de gevelsteen, zoals gezegd, onthuld in 1871. Deze steen werd op last van de Duitse bezetter verwijderd (er kwamen

Hebreeuwse lettertekens op voor) en kwam na wat omzwervingen terecht in het Historisch Museum Den Briel. Aanvankelijk bestond het plan van deze steen een kopie te maken maar door de medewerking van het gemeentebestuur van Brielle kon de originele steen in de nieuwe voorgevel worden ingemetseld.

In het interieur was het opvallende en karakteristieke, maar in zeer slechte staat verkerende, stucplafond met gietijzeren ventilatieroosters, de moeite van het restaureren waard.

De geprofileerde lijst in de overgang van het plafond naar de wand. Rechts de profieltekening, links het profiel in realiteit. Boven een ventilatierooster. Foto 's ds. E. Rietveld.

Dit plafond sluit tegen de opgaande wanden aan met een klassiek geprofileerde lijst, waarvan het bijzondere is dat de profileringen gedeeltelijk in geschilderd hout en gedeeltelijk in stucwerk zijn uitgevoerd. De juiste profilering kon worden vastgesteld nadat op meerdere plaatsen een zorgvuldige opmeting werd gemaakt waarna deze gegevens in gecombineerde vorm een getrouwe reconstructie op het tekenbord opleverden.

De lichtkozijnen in de linkerzijgevel en de achtergevel konden in de oorspronkelijke maten worden teruggebracht. De „littkens“ van deze oude openingen waren duidelijk herkenbaar.

Als vermeldenswaardige bijzonderheid en ook als onvergetelijk hoogtepunt van de restauratie geldt zeker de bezigheid van een groep Joodse en Palestijnse jongeren. Het geluid van hamer en beitel, gemengd met hun gezang, bracht weer licht in de Sjoel. Zij hakten de dichtgemetselde vensteropeningen in zij- en achtergevel open.

Joodse en Palestijnse jongeren hakten de dichtgemetselde vensteropeningen in de achtergevel open. Foto ds. E. Rietveld.

Een grote gebeurtenis tijdens de restauratie was ook het slopen van de destijds door de vorige eigenaar aangebrachte pakhuisvloer, waardoor de oorspronkelijke ruimtevorm van de synagogezaal weer terugkeerde. Onvermijdelijk waren enkele toevoegingen die nodig waren voor een doelmatig gebruik van het gebouw of die onlosmakelijk bij het gebouw behoorden, maar waarvan vormen en detailleringen waren verloren gegaan. Dit laatste gold vooral voor de vrouwengalerij, een opvallend en ruimtelijk sterk aanwezig element in het interieur. De oude galerij had in de muren sporen achtergelaten in de vorm van dichtgemetselde balkgaten. Het terugbrengen van dit voor een synagoge onmisbare element, gevoegd bij de behoefte aan meer zitplaatsen, leidde tot een ambachtelijk ontwerp in hout, in duidelijk eigentijdse detaillering.

Van de stalen I-balken die onderdeel waren van de verdiepingvloer zijn kleine delen gehandhaafd als herinnering aan de pakhuisperiode van het gebouw. Het niet gepleisterde baksteenwerk onder de vensters in de achtergevel herinnert

aan de stenen die zijn gemetseld tijdens het aanvangsfeest van de restauratie, maar bovendien aan een kenmerk van elke synagoge, waarbij tot uitdrukking wordt gebracht dat geen enkele Sjoel (en geen enkel mensenwerk) ooit „af” is.

De voorgevel kreeg een min of meer historiserende ingangspartij van hardsteen.

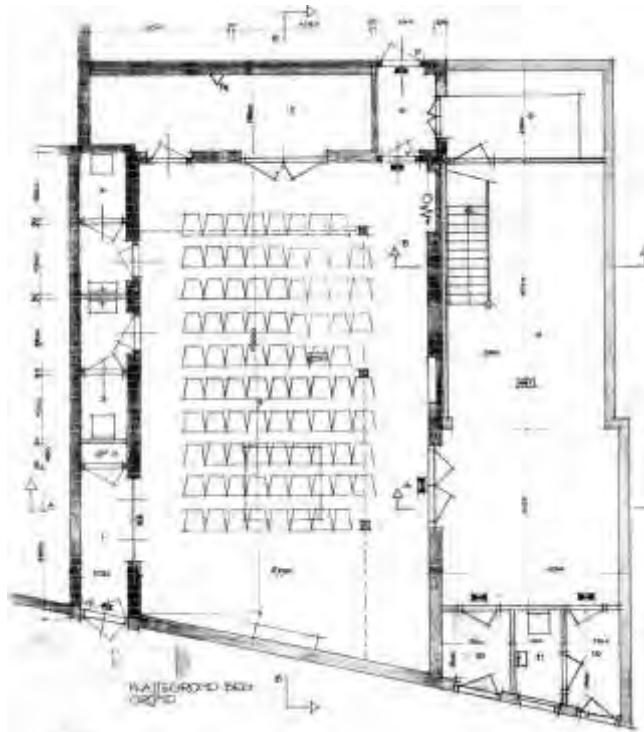
De Sjoel na de restauratie, met langs de rechter- en achterzijde de vrouwengalerij. Foto ds. E. Rietveld.

Het fries boven de hoofdentree werd uitgevoerd in Jerusalem Goldstone en voorzien van de tekst “Herinnering is Verlossing, Vergeten is Ballingschap” in Hebreeuwse tekens.

Tenslotte het ronde venster boven in de voorgevel. De Davidsster in dit venster is op geen enkele afbeelding teruggevonden. Het plan dit teken toch aan te brengen, is ingegeven door de overweging dat deze ster in geen synagoge mag ontbreken.

De ingangspartij. Foto F. Keller.

Plattegrond van de gerestaureerde Sjoel. Tekening J. Walraad.

Ten slotte....

Niet onvermeld mag blijven het enthousiasme en de naadloze samenwerking van alle bij dit restauratiewerk betrokkenen.

Het bestuur in verschillende samenstellingen met een inspirerende voorzitter, de bouwcommissie, de aannemer die aanvankelijk de eigenaar van het gebouw was, de uitvoerder van het werk met zijn ploeg mensen met gouden handen, onderaannemers die geheel of gedeeltelijk hun werk om niet verrichtten, de schildersploeg die het buiten- en binnenschilderwerk vrijwillig op zich nam. Dag aan dag groeide het werk onder hun handen.

Van even groot belang waren de vaak grote geldbedragen die beschikbaar werden gesteld door industriefondsen en andere instellingen, de gemeente en niet te vergeten door de ruim 500 donateurs van de Stichting Behoud Voormalige Synagoge Brielle.

Het was een schok te vernemen dat de directeur van het aannemersbedrijf Poldervaart, de heer Kees Kozijn, op 11 maart 2010 onverwacht overleed. Zonder zijn medewerking als voormalig eigenaar en geestdriftig en coulant aannemer zou onze Sjoel nog steeds pakhuis zijn.

Over de auteur

Jan Walraad (1931) kwam in 1954 als opzichter van de restauratie van de Sint-Catharijnekerk en -toren naar Brielle. In de loop van de daarop volgende jaren vestigde hij zich als zelfstandig architect in Brielle en specialiseerde hij zich in restauratiewerken van historische architectuur.

Hij verzorgde ca. 450 restauratie- en nieuwbouwwerken in Brielle en de verre omgeving. Met de restauratie van de Brielse Sjoel sloot hij zijn carrière af. Het architectenbureau wordt sedert 1995 voortgezet door ir. J.W. Walraad.

Wolharige neushoorn zoals deze 45.000 jaar geleden in het gebied van de huidige Noordzee leefde . Foto Remie Bakker.

Een schatkamer voor paleontologie¹ en archeologie voor de kust van Zuid-Holland

Dick Mol

De zuidelijke bocht van de Noordzee tussen de Britse Eilanden en Nederland is niet altijd zee geweest. In de tijdspanne van 2,6 miljoen tot 11.500 jaar geleden, het Pleistoceen, hebben de Britse Eilanden voortdurend een verbinding gehad met het continent van Europa. Pas sinds 8.000 jaar geleden zijn die eilanden pas echte eilanden geworden.

Noordzeefossielen

Sporen van het dierenleven uit het Pleistoceen zijn in de zeebodem goed bewaard gebleven. Denk daarbij aan overblijfselen van mammoeten en andere grote zoogdieren die ooit de uitgestrekte Noordzeebodembiotopen bewoond hebben.

Bijvangst van boomkorvisserij: onderkaak van een baby mammoet. Foto Hans Wildschut.

Zij worden als bijvangst van de boomkorvisserij² aan het daglicht gebracht. De fossiele beenderen, tanden en kiezen vinden gretig aftrek bij musea en verzamelaars van fossielen. Die fossiele resten vertellen een

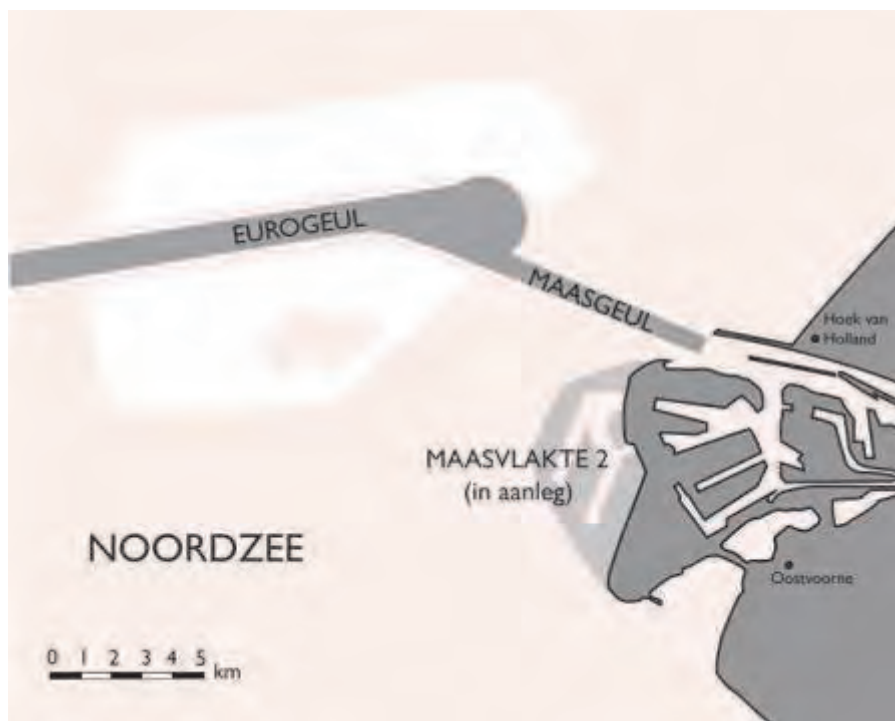
-
- 1 Paleontologie: de wetenschap van de ontwikkeling van het leven in het geologisch verleden.
  - 2 Boomkorvisserij: visserijmethode waarbij met een viskoter twee sleepnetten over de zeebodem worden getrokken.

interessant verhaal, een lange geschiedenis van elkaar afwisselende biotopen zoals van oersavannen, koude droge oersteppen en van oertoendra's. Allemaal gevolgen van klimaatschommelingen en soms hele dramatische, zoals die aan het einde van het ijstijdvak, toen de zuidelijke bocht van de Noordzee begon vol te lopen. Klimaatsveranderingen, met name het stijgen van de temperatuur, die het uitsterven van mammoeten en andere grote zoogdieren uit het laatste deel van het ijstijdvak tot gevolg had.

In de tweede helft van de vorige eeuw is het verzamelen van fossiele zoogdierresten uit het Pleistoceen goed op gang gekomen. Aanvankelijk was het wijlen Drs. G. Kortenbout van der Sluijs van het toenmalige Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie in Leiden, die met enige regelmaat verschillende havens in Noord- en Zuid-Holland bezocht om de bijvangst van de vissers te verwerven voor de collecties van het museum (Mol et al., 2008). Ook particuliere verzamelaars ontdekten op een gegeven moment deze bron en legden contacten met bemanningen van een of meerdere boomkorkotters. Het waren vooral de grotere schepen, met een lengte van 40-44 meter die buiten de 12-mijlszone op platvissen visten, die enorme hoeveelheden mammoetkiezen en grotere beenderen in de netten aantreffen en aan land brachten. Na de oprichting van de Werkgroep Pleistocene Zoogdieren, ruim 25 jaar geleden, kwamen Noordzeefossielen steeds meer in beeld. Vele particuliere verzamelaars hebben hun geluk beproefd in havens als IJmuiden, Stellingendam en Vlissingen. Inmiddels is er een schat aan fossiele beenderen verzameld van mammoeten en andere grote zoogdieren uit het ijstijdvak. Dit geeft ons enerzijds een beeld van de dierenwereld uit vervlogen tijden. Anderzijds tonen deze vondsten, uit het hele Pleistoceen, hoe de wereld voortdurend aan het veranderen is en dat de Noordzee tussen de Britse Eilanden en het continentale deel van Europa een ware schatkamer is voor de paleontologie en de archeologie.

Het Eurogeulgebied voor Zuid-Holland

In dit artikel wordt een deel van de Noordzee nader belicht. Vlak voor de kust van de provincie Zuid-Holland wordt de vaarroute naar Rotterdam op diepte gehouden door sleephopperzuigers. Ten zuiden van die Eurogeul worden momenteel miljoenen kubieke meters zand gewonnen voor de aanleg van de tweede Maasvlakte.

*Kaartje van de Eurogeul en Maasvlakte 2 (in aanleg, 2010/2011).
Tekening Jaap van Leeuwen, Natuurhistorisch Museum Rotterdam.*

Duizenden en duizenden resten van grote zoogdieren, en nog veel meer, die in de zeebodem daar al heel lang bewaard hebben gelegen, komen nu vrij. Enerzijds in de netten van vissers en anderzijds op het

nieuwe land van Maasvlakte 2. Kleinere schepen, zoals de zogenoemde Eurokotters (schepen met een motorvermogen van minder dan 300 PK en een lengte tot ongeveer 22 meter die binnen de 12-mijlszone mogen opereren) brachten vaak grote complete skeletdelen aan land. Die bleken ergens uit de monding van de Westerschelde en voor de kust van Zuid-Holland vandaan te komen.

Eurokoter zoals gebruikt bij de boomkorvisserij in de Eurogeul. Foto F. Keller.

Aan het begin van de negentiger jaren begonnen deze Eurokotters te vissen in de Eurogeul. In die Eurogeul wordt sinds de tachtiger jaren van de vorige eeuw intensief gebaggerd om de vaarroute naar Rotterdam op diepte te houden en bij deze baggeractiviteiten worden holoceene (11.500 jaar geleden tot nu) en pleistocene sedimenten aangesneden. Grote hoeveelheden hout, fossiele beenderen en vette grijze klei passen niet in de zuigmond en komen hierdoor vrij op de bodem van de geul te liggen. Als er kort na het zandzuigen in dat gebied gevist wordt, kunnen dit soort objecten als bijvangst in de netten van vissers terecht komen. Vaak zijn het zeer gave skeletdelen, altijd van eenzelfde lichtbruine, beige kleur die doorgaans niet overgroeid zijn met bryozoën (een soort ‘mos’) en zeepokken. Daarin verschillen ze van de doorgaans donkere tot zwarte en in meer of mindere mate met zeeleven begroeide „gewone“ Noordzæfossielen.

De Eurogeul, 45 duizend jaar geleden

Op een koude, droge steppe lopen grote kudden mammoeten, paarden en steppewisenten, naast enkele kleine groepjes wolharige neushoorns. De dieren doen zich vooral tegoed aan harde grassen en *Artemisia*. Hyena's en leeuwen jagen op verzwakte dieren. Een kadaver van een wolharige mammoet wordt aangevreten door hyena's. Uit het zachte binnenste van de lange beenderen proberen zij het smakelijke merg te schrapen. Hun snoeperij laat diepe groeven na in de botten. Een kudde mammoeten trekt door een diepe wissel naar de oevers van de oer-Rijn om te drinken. De groep staat half in het water. De jonge dieren vinden bescherming in de kudde die wordt geleid door een ervaren matriarch. Stofwolken verraden een galopperende kudde wilde paarden.

Iets verderop ligt een kadaver van een beloega. Enkele bruine beren zijn aangetrokken door de „heerlijke stank“ van het kadaver. Hyena's moeten toekijken hoe de beren de lekkerste delen verorberen. In het water zwemmen enkele beloega's stroomopwaarts, de zalm achterna. (Tekening Remie Bakker).

Een unieke onderwatervindplaats

De Eurogeullocatie als vindplaats voor fossiele beenderen kwam aan het licht op een vrijdag, toen visser Piet van Es uit Stellendam aan dek van een Eurokotter een grote hoeveelheid kisten met grote skeletdelen van wolharige mammoeten, neushoorns, rendieren en reuzenherten zag staan.

, Artists impression ' van een wolharige mammoet. Tekening Remie Bakker.

Toen hij poolshoogte ging nemen, vertelde de schipper dat hij een paar trekken in de Eurogeul had gevist en dat het daar wemelde van fossiele botten. De locatie „Eurogeul“ was geboren! De betreffende partij fossiele beenderen is enkele uren nadien in de verzameling van Kommer Tanis uit Havenhoofd bij Stellendam opgenomen. Pas later bleek de enorme potentie die het Eurogeulgebied heeft voor de studie van laat-pleistocene fauna“s.

Vooral ook omdat dit betrekkelijk kleine gebied uitvoerig door de voormalige Rijks Geologische Dienst onderzocht was. Juist op deze locatie zijn in het Laat-Pleistoceen enorme hoeveelheden sediment afgezet in de toenmalige delta's van de Maas en de Rijn (Laban & Rijsdijk, 2002).

Een schedel van een wolharige mammoet wordt in Stellendam op de steiger getakeld . Foto Wim van Vossen.

Eurogeul, Maasgeul en Maasvlakte 2

De Eurogeul en de Maasgeul werden in de jaren zeventig van de vorige eeuw uitgebaggerd en worden tot op de huidige dag op een gegarandeerde waterdiepte van ongeveer 24,5 meter gehouden. Het baggeren van de bodem in deze geulen legt uitsluitend de laat-pleistocene lagen bloot.

Het zandwingsgebied voor Maasvlakte 2 wordt in het noordwesten en in het noorden begrensd door respectievelijk de Euro- en de Maasgeul. De bestaande zeebodem van dat zandwingsgebied had voor aanvang van de zuigwerkzaamheden een diepte van ca. 22 – 23 m en de ontgrondingvergunning staat toe dat de bodem gelijkmatig mag worden verdiept tot maximaal 20 meter beneden de voormalige bo-

Aanleg van Maasvlakte 2 . Foto Hans Wildschut.

dem. Een bathymetrische³ opname van de Projectorganisatie Uitvoering Maasvlakte (PUMA) van augustus 2010 laat zien dat de bodem van het zandwingsgebied momenteel grotendeels op 40 meter beneden de waterspiegel ligt.

---

3 Bathymetrie is het opmeten van de topografische hoogte van de zeebodem.

Hier worden dus diepere en vermoedelijk oudere lagen uit het Pleistoceen aangesneden en op de taluds van de zandwinput zijn deze pleistocene lagen aanwezig en bevisbaar.

Noordzee expedities

Een en ander heeft geresulteerd in een hele reeks van gerichte vistochten naar overblijfselen van een vergane dierenwereld uit het Laat-Pleistoceen. Onlangs publiceerden Mol & Post (2010) een overzicht van alle op de Noordzee uitgevoerde expedities die het doel hadden fossiele overblijfselen van de mammoetfauna uit het Laat-Pleistoceen veilig te stellen voor onderzoek. De laatste van die reeks expedities, nummer 27, was op 18 augustus 2010. Een enorme hoeveelheid fossiele beenderen is hierdoor veilig gesteld voor onderzoek. Enkele resultaten zijn als volgt samen te vatten:

De volgende landzoogdieren uit het Laat-Pleistoceen zijn in het Europeel gebied aangetroffen: beer (*Ursus* sp. vermoedelijk bruine beer), bever (*Castor fiber*), hyena (*Crocuta spelaea*), leeuw (*Panthera leo*), reuzenhert (*Megaloceros giganteus*), rendier (*Rangifer tarandus*), stepwiesent (*Bison priscus*), muskusos (*Ovibos moschatus*), wild paard (*Equus caballus*), wolf (*Canis lupus*), wolharige neushoorn (*Coelodonta antiquitatis*), wolharige mammoet (*Mammuthus primigenius*). De tot nu toe bekende 14C-dateringen⁴ van bovengenoemde zoogdieren uit dit vondstgebied variëren van 24.670 BP⁵ (bever) en tussen 37.580 en 48.400 BP (de andere zoogdieren) (Mol et al, 2008).

---

4 14C-datering: methode om de ouderdom van organisch materiaal te bepalen door middel van het isotoop koolstof 14.

5 BP is een vakterm en betekent ‚Before Present,‘ dus ‚voor heden,‘ waarbij ‚heden‘ staat voor het jaar 1950.

Het overzicht van de fossiele zeezoogdieren uit het Laat-Pleistoceen die in het Eurogeul gebied aangetroffen zijn luidt als volgt: baardrob (*Erignatus barbatus*), beloega (*Delphinapterus leucas*), grijze walvis (*Eschrichtius robustus*), ringelrob (*Pusa hispida*), walrus (*Odobenus rosmarus*) en zadelrob (*Phoca groenlandica*). De tot nu toe bekende dateringen variëren tussen 27.510 en 47.500 BP (Mol et al, 2008), en enkele die ouder zijn.

14C-dateringen tonen aan dat aan het begin van het Holoceen, tussen 7.780 en 8.780 BP, het gebied bewoond moet zijn geweest door: bever (*Castor fiber*), edelhert (*Cervus elaphus*), eland (*Alces alces*), hond (*Canis familiaris*), otter (*Lutra lutra*), ree (*Capreolus capreolus*) en wild zwijn (*Sus scrofa*). In de genoemde periode vinden we voor het eerst ook indicaties voor de aanwezigheid van de mens (*Homo sapiens*).

De mariene zoogdieren uit het Eurogeulgebied zijn nog niet allemaal gedateerd. We vermoeden op basis van 14C dateringen vanuit de nabijgelegen Noordzeegebieden (die variëren tussen 8.135 en 1.550 BP), dat de resultaten nagenoeg gelijk zullen zijn, voor: bruinvis (*Phocoena phoceana*), grijze walvis (*Eschrichtius robustus*), grijze zeehond (*Halichoerus grypus*), orca (*Orcinus orca*) en tuimelaar (*Tursiops truncatus*).

De Maasvlakte: een mix van verschillende fauna's

Tussen 1967 en 1977 werd voor de kust van Zuid-Holland een kunstmatig stuk land opgespoten: de Maasvlakte. Het nieuwe land werd opgebouwd uit sedimenten die bij baggerwerkzaamheden op verschillende locaties zijn verzameld, zoals uit de Eurogeul en bij de aanleg van havens langs de Nieuwe Waterweg. Langs de vloedlijn van dit nieuwe stukje Nederland hebben vele fossielenverzamelaars hun geluk beproefd. Er zijn inmiddels vele duizenden tanden, kiezen en skeletdelen van vele verschillende zoogdieren uit het Kwartair (2,6 miljoen jaar

Terugkomst van een succesvolle Noordzee expeditie. Foto René Bleuanus.

geleden tot heden) gevonden. De bekendste Maasvlakte-verzameling is van Niek Kerkhoff (1931 – 1994) uit Schiedam. Andere goed gedocumenteerde en belangrijke Maasvlakte-verzamelingen die uitblinken in soorten- en fossielenrijkdom zijn die van Charlie Schouwenburg uit Zwartewaal, Tineke Lammerse uit Brielle en Andries Schoneveld uit Spijkenisse.

Verschillende onderzoekers hebben de verzamelingen gebruikt voor wetenschappelijk werk. Daaruit is een beeld ontstaan van verschillende fauna's. De oudste, de „Maasvlakte-fauna“ uit het eind van het Vroeg-Pleistoceen, dan wel het begin van het Midden-Pleistoceen, kende onder andere de zuidelijke mammoet, de Etruskische neushoorn en het oude nijlpaard. Een andere fauna, aangeduid als Fauna II, wordt gedateerd in het Laat-Pleistoceen. Deze kende vooral steppedieren zoals de

Terugkomst in de haven van Stellendam na een geslaagde expeditie. Links op de foto de auteur. Foto René Bleuanus.

wolharige mammoet en de wolharige neushoorn. De laatste fauna, Fauna III, heeft een holocene ouderdom en wordt gedomineerd door gedomesticeerde dieren als runderen, varkens, schapen en geiten.

De Maasvlakte heeft ook primeurs opgeleverd, onder meer van de uitgestorven ottersoort *Aonyx antiqua*. Van dit dier werd een robuuste onderkaak gevonden, inclusief kiezen. De kaak is duidelijk anders dan die van andere otters uit het geslacht *Lutra*. Op basis van de zware fossilisatie lijkt de otter uit het Vroeg-Pleistoceen te stammen. Een andere Nederlandse primeur van de Maasvlakte is een kies van een kleine steppegeit, *Soergelia minor*. De geit leek enigszins op een muskusos. Hij was een bewoner van kale grasvlakten in het Vroeg- en het Midden-Pleistoceen.

Een bovenkaakkies uit deze populaire vindplaats werd toegeschreven aan Deninger's beer, *Ursus deningeri*. Deninger's beer is een overgangsvorm tussen de Etruskische beer en de grottenbeer. Omdat identificatie aan de hand van slechts een kies lang niet altijd goed mogelijk is, werd in eerste instantie een slag om de arm gehouden. Deninger's beer is in de faunalijst van Fauna I opgevoerd als *Ursus aff. deningeri*, dat wil zeggen dat de kies erg veel overeenkomst vertoont met die van Deninger's beer. Niet eerder werd deze soort uit Nederland gerapporteerd.

In 2005 publiceerden de Duitse onderzoekers Helmut Hemmer en Ralf-Dietrich Kahlke een artikel rond een rechter onderkaakfragment van een jaguar, *Panthera onca gombaszoegensis*, die in 1997 op de Maasvlakte werd gevonden. Ook dit – vermoedelijk vrouwelijke dier – heeft in het late Vroeg- of beginnende Midden-Pleistoceen geleefd. Een bosolifant van de Maasvlakte is tot op heden nog niet gedateerd.

De eb- en vloedbewegingen van de Noordzee brengen nog steeds fossiele zoogdierresten aan de oppervlakte van dit nieuwe stukje Nederland. Er wordt dan ook nog steeds op mammoeten en andere ijstijd-zoogdieren „gejaagd“. De toekomst ziet er – in ieder geval voor paleontologen – nog veel rooskleuriger uit. Zodra het groene licht wordt gegeven om op de stranden van Maasvlakte 2 op mammoetjacht te gaan, zullen er nog veel meer pleistocene en holocene resten gevonden worden. En ook de vergevorderde plannen voor de verlenging, de verdieping en de verbreding van de Eurogeul zou 500 miljoen kubieke meter zand met fossielen kunnen opleveren. We mogen er dus van uitgaan dat in de komende jaren aan de stranden van de Maasvlakte nog vele interessante ontdekkingen op paleontologisch gebied gedaan zullen worden.

Literatuur

Laban, C. & K. F. Rijdsdijk, 2002. De Rijn-Maasdelta's in de Noordzee. Grondboor & Hamer, 56, 60-65.

Mol, D., J. de Vos, R. Bakker, B. van Geel, J. Glimmerveen, H. van der Plicht & K. Post, 2008. Kleine encyclopedie van het leven in het Pleistoceen: mammoeten, neushoorns en andere dieren van de Noordzeebodem. Veenvormen, Diemen.

Mol, D. & K. Post, 2010. Gericht korren op de Noordzee voor de zoogdierpaleontologie: een historisch overzicht van de uitgevoerde expedities. – *Cranium* 27(2): 14-28.

Over de auteur:

Dick Mol is honorair onderzoeksmedewerker zoogdierpaleontologie aan het Natuurhistorisch Museum Rotterdam en aan het Musée Crozatier, Le Puy-en-Velay, Haute-Loire, Auvergne, Frankrijk.

Adres van de auteur:

Dick Mol
Gudumholm 41
2133 HG Hoofddorp

e-mail: dickmol@telfort.nl

De eerste Hollandse waterlinie

Leen Hordijk

We kennen allemaal het verhaal over Rochus Meeuwissoon. Op 5 april 1572 hakt hij het Nieuwlandse sluisje kapot waardoor de polder Nieuwland overstroomt. De Spanjaarden die proberen Brielle te heroveren schrikken zich rot van het water en slaan op de vlucht omdat zij niet willen verdrinken. Ziehier de eerste Hollandse waterlinie met succes ingezet.

In de reeks van zondvloedverhalen spreekt Kornelis van Alkemade (1729) zelfs over Spanjaarden die verdrinken.

Met die verhalen heb ik altijd wat moeite. Niet met de bevrijding van Brielle, niet met het sluisje van Nieuwland en ook niet met Rochus Meeuwissoon, maar wel met het water. Bijzonderheden over de bevrijding van Brielle zijn voldoende bekend en ook over het sluisje van Nieuwland is geschreven, maar het gaat mij om de waterstaatkundige context van de gebeurtenissen.¹

De polder De Vierpolders bestaat, zoals de naam reeds doet vermoeden, uit vier polderdelen, te weten Nieuwland, Veckhoek, Oude Gote en Oud Helvoet. De naam Nieuwland werd, vooral voor 1800, gebruikt voor zowel de gehele polder of ambacht Vierpolders als voor het polderdeel dat grenst aan Brielle. Het is een betrekkelijk jonge polder en daarom redelijk hoog gelegen. De polder is eigenlijk niet te vergelijken met bijvoorbeeld de polders Zwartewaal, Heenvliet en Abbenbroek. Die polders zijn laag gelegen en moesten als gevolg daarvan reeds in de 16e eeuw bemalen worden door watermolens.

De polder De Vierpolders kende vanouds een natuurlijke afwatering op de Maas. Pas in 1723 besloten de ingelanden van de polder De Vierpolders (het ambacht Nieuwland) tot de stichting van een eigen watermo-

len. Deze molen werd gebouwd binnen het grondgebied van de polder Heenvliet aan de Hollemaarsedijk. De romp van deze molen is nog steeds in het landschap te herkennen en nu als woonhuis in gebruik. De watermolen diende echter alleen voor de bemaling van de polderdelen Veckhoek, Oude Gote en Oud Helvoet. Het polderdeel Nieuwland had door zijn gunstige hoge ligging nog steeds een natuurlijke afwatering door een sluisje bij de Nolle. Op gezette tijden opende men het sluisje en voilà, het overtollige water stroomde naar de Maas.

De watermolen van de polder De Vierpolders sloeg het overtollige water uit op de Maas via een boezem en de haven van Zwartewaal. Voor dit doel werd op 3 december 1737 een overeenkomst gesloten. In deze overeenkomst werden uiteraard de ingelanden van het polderdeel Nieuwland niet betrokken.²

In 1739 kwam daarin verandering. De ingelanden van Nieuwland wilden ook bemalen worden. Te begrijpen. De zeespiegel rijst volgens de kromme van Jelgersma en de bodem zakt als gevolg van exogene factoren (inklinking, erosie) en endogene factoren (algemene bodemdaling in West Nederland).

De werkelijke reden was een andere: "door de slikken en sanden dewelken hoe langer hoe meer en hoog sig voor de sluijs van dezelve polder leggende in den buijtendijck bij 's lants keet koomen te stellen." Met andere woorden de stroomgeul naar de Maas was dichtgeslibd zodat van een natuurlijke afwatering geen sprake meer kon zijn.

Op 2 maart 1739 werd een overeenkomst gesloten tussen de ingelanden van het polderdeel Nieuwland en de ingelanden van de polderdelen Veckhoek, Oude Gote en Oud Helvoet met het doel ook het polderdeel Nieuwland te doen bemalen door de watermolen.³

We kunnen dus stellen dat het polderdeel Nieuwland pas vanaf 1739 werd bemalen en dan nog niet altijd. Met enige regelmaat werd over-

tollig water door sluisjes bij de Kaaivest en het Slagveld geloosd en daarin kwam pas in 1843 een einde. ⁴

Kort samengevat, de hoge ligging van het polderdeel Nieuwland liet in 1572 een succesvol inunderen niet toe. Waterstaatkundig en geografisch gezien had de vernieling van het sluisje in 1572 het leeglopen van

*Kaart van Vierpolders. Collectie SVPR. (1) : polder Nieuwland.
(2) De in de tekst genoemde molen. Thans is de molenromp in gebruik als woonhuis.*

Tekening van het glas-in-loodraam voor de Sint-Catharijnekerk, ca. 1910. Collectie SVPR.

de polder tot gevolg. Alleen bij stormvloed of springtij kon op enig resultaat gerekend worden. Dat neemt niet weg dat voor de Spanjaarden Brielle onbereikbaar was en dan mag de angst voor het water best als oorzaak genoemd worden.

Dat stormvloed en enorme schade konden berokkenen, bewees de Allerheiligenvloed van 1 november 1570, waardoor een belangrijk deel van Voorne onder water kwam te staan. Het polderdeel Nieuwland werd ook getroffen, maar herbedijking werd terstond ter hand genomen.⁵

Mogelijk dat de Spanjaarden van de overstromingen als gevolg van de Allerheiligenvloed zo geschrokken waren dat een drassig stukje grond voldoende was om hun de stuipen op het lijf te jagen.

Niettemin is er geen enkele reden om Rochus Meeuwiszoon de eer te misgunnen en terecht werd in 1911 in de noordbeuk van de Sint-Catharijnekerk voor zijn heldendaad een glas geplaatst. Hij wist in 1572 wat hij deed, immers hij was als timmerman niet alleen betrokken bij het herstel van de dijken na de Allerheiligenvloed, hij had het Nieuwlandse sluisje zelf gebouwd.

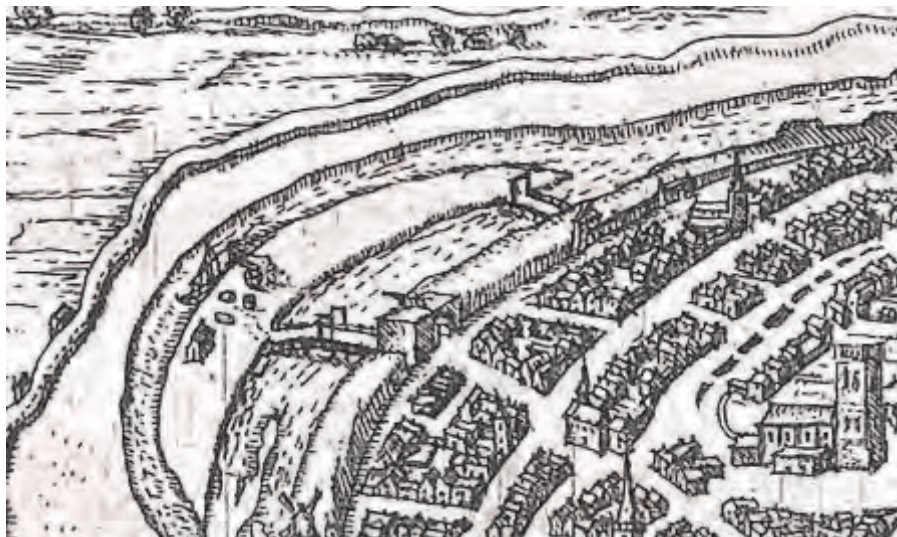
Wij laten ons de eerste en latere waterlinies, de trots van onze natie, niet ontnemen en over hun beperkte militaire betekenis willen we niets weten.

Noten

- 1) Voor informatie over het sluisje zie Maarten Moree, De Allerheiligenvloed en de sluis van het Nieuwland, in: Nieuwsbrief van de Stichting Streekhistorie Voorne-Putten en Rozenburg, nr. 16, april 1995, pag. 6 en 7.
- 2) Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg (S.V.P.R.), het archief van het ambacht Vierpolders (Nieuwland) nr. 518.
- 3) S.V.P.R., het archief van het ambacht Vierpolders (Nieuwland) nr. 1.
- 4) L.W. Hordijk, Het archief van de polder De Vierpolders, Brielle, 1990, pag. 71-82.
- 5) S.V.P.R., de archieven van de Generale Dijkage van Voorne nr. 390.

Over de auteur

Leen Hordijk is streekarchivaris bij het Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg.

Afb. 1: Het eiland in de Goote in 1582 waar we thans het Slagveld vinden (let op: oosten is links, noorden is onder). Collectie SVPR.

Afb. 2: Het Slagveld anno 2011. Foto F. Keller.

Het Slagveld in Brielle, een voormalig industriegebied

Felix Keller

Het Slagveld en het Scharloo, of wat ruimer gezien het gebied tussen het Zuidspui en de wallen, kennen we thans vooral als woongebied. Dit was niet altijd zo. Ooit stroomde hier de Goote en waren de huidige Turfkade en Lijnbaan de aanlegplaatsen voor de schepen. Op een niet meer te achterhalen tijdstip ontwikkelde zich in de Goote een zandplaat die na verloop van tijd door een brug met de stad werd verbonden. Vanaf het einde van de 16^e eeuw ontwikkelde zich het gebied als overslag- en industriegebied. Thans vindt er uitsluitend nog woningbouw plaats en verdwijnen de laatste restanten van het industriële verleden in rap tempo. Tijd dus, om aandacht aan de geschiedenis van het gebied, vroeger bekend als Nieuwstad, te besteden.

Het oudste 'bewijs' voor overslagactiviteiten wordt geleverd op een tekening van Guicciardini uit 1582 waar een kraan voor het lossen van schepen te zien is (Afb. 1).

Nog voor het einde van de 16^e eeuw laat de stad aan het noordelijke einde van het eiland een stadsschuur bouwen. Op 1 mei 1578 krijgt Jacob Jansz., "pottebacker van der Goude", van de stad een erf in eigendom "omme een potterie ende stove tot gerieff van de visscherie" te bouwen. Dit erf is vijf roeden (ca. 20 m) breed en tien roeden (ca. 39 m) lang en ligt ten noorden van de "stedeschuyere in de Nyeuestadt". In 1586 wordt er een looierij gevestigd. In 1733 staan er een branderij, een zoutkeet, een molen, een viertal pakhuizen en dertien woonhuizen.

Omstreeks 1620 worden aan het Scharloo de eerste huizen gebouwd en uit die tijd stammen ook de wallen aan de oostzijde van de stad. Aan het (huidige) Slagveld begint de bebouwing aan de noordzijde, in het gebied dat we thans kennen als de 'Zevenhuizen' (Afb. 3).

Afb. 3: Zevenhuizen
1953. Foto Collectie
SVPR.

Met de afdamming van de Goote, de verzanding van de Maasmond en vooral door het graven van de Nieuwe Waterweg (1866 - 1872) verloor Brielle haar betekenis als haven- en overslagplaats. De tot nu toe genoemde activiteiten zijn al lang uit het collectieve geheugen verdwenen. De straatnamen van het tussen 1997 en 2001 gebouwde wijkje achter het Slagveld, te weten Touwslager- Kalkbrander- Houtkoper- Warmoezenier- en Zoutziederstraat zijn een verwijzing naar de activiteiten die hier ooit werden verricht. Daarnaast staat op bastion I sinds 1985 weer een z.g. standerdmolen (Afb. 4).

Afb. 4: Molen `t Vliegend Hert uit 1985.
Foto F. Keller.

Een soortgelijke molen stond er al in de 17^e eeuw. In 1696 werd deze vervangen door een stellingmolen. Deze ging in de nacht van 2 op 3 november 1810 door brand verloren, maar werd in 1811 herbouwd. In 1882 brandde ook deze molen af en werd toen niet meer herbouwd. We beperken ons in het vervolg van dit artikel tot de laatste generatie bedrijven en wel van noord naar zuid, dus van de Zevenhuizen tot aan het hoekpand met de Kaaistraat, thans café Honky Tonk. Afb. 5 geeft een opsomming van alle thans bekende voormalige bedrijven. Opge-merkt zij, dat alleen de belangrijkste ondernemingen worden besproken. Andere bedrijven, evenals de geschiedenis van het Scharloo en de Kaaistraat komen misschien in toekomstige uitgaven aan bod. Informatie over de veiling is te vinden in de Mare 20/2 van oktober 2010.

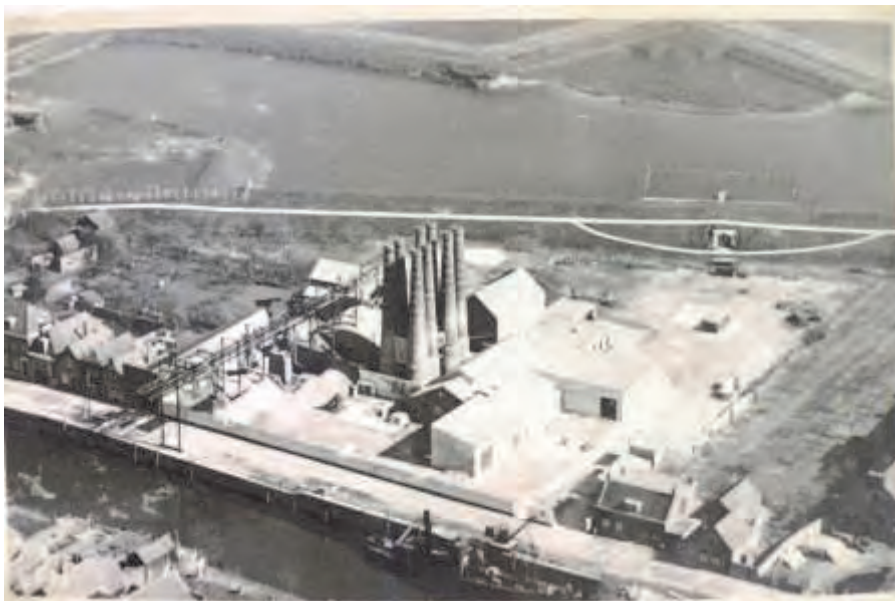

Afb. 5: De laatste generatie bedrijven aan het Slagveld:

- 1) Kolenhandel gebr. Kruijt
  - 2) Scheepsreparatiebedrijf J. Romein
  - 3) **Kalkbranderij en Kalkzandsteenfabriek**
  - 4) **Gasfabriek**
  - 5) Tuinderij Klok
  - 6) **Turfloods**
  - 7) **Houtcentrale De Eilanden**
  - 8) Centraal Garage, later Honda
  - 9) Tuinderij dames Brouwer
  - 10) **Touwslagerij**
  - 11) Veiling, thans Albert Heijn
  - 12) Graanpakhuis, thans Café Honky Tonk.
  - 13) Molen 't Vliegend Hert
- De **vet** gedrukte objecten worden in dit artikel besproken.

De Kalkbranderij en Kalkzandsteenfabriek (1897 - 1971)

De acht schachtovens van de kalkfabriek waren gedurende tientallen jaren beeldbepalend voor Brielle (Afb. 6).

Afb. 6: De kalkfabriek met de acht karakteristieke schachtovens. Rechts boven, net buiten de wallen het toenmalige zwembad. Foto collectie SVPR.

De fabriek was gedurende lange tijd een belangrijke werkgever, mede door het creëren van werkgelegenheid voor schippers ten behoeve van de aanvoer van grondstoffen en de afvoer van de producten. De Brielse Mare heeft in nummer 17/2 (te vinden op de site van het Cultuurweb Brielle) uitvoerig aandacht aan de kalkfabriek besteed. We beperken ons hier tot de belangrijkste gegevens. De onderneming werd gesticht in 1894 door ir. P.F. van der Wallen, samen met de Rotterdamse zakenman Blom. De schelpenbranderij begon met de productie in het jaar 1897.

Schelpkalk was een belangrijke grondstof in de bouwwereld. Overproductie en kartelvorming speelden de onderneming parten. Het bedrijf vond een oplossing voor dit probleem door het in 1906 opstarten van de productie van kalkzandsteen. Vanaf omstreeks 1930 werd kalkgrit voor de kippenhouderij geproduceerd. In de dertiger jaren van de vorige eeuw was er een crisistijd die ook aan de kalkfabriek niet ongemerkt voorbijging. De Tweede Wereldoorlog was al helemaal moeilijk door gebrek aan brandstof en de gevaren bij het winnen van de schelpen in de zeegaten. In februari 1945 werd ir. P.F. van der Wallen op beschuldiging van het leiding geven aan het verzet gefusilleerd. Ondanks deze tegenslagen beleefde de fabriek na de oorlog nog enkele goede jaren. Maar nadat als gevolg van de watersnoodramp in 1953 de Zeeuwse zeegaten werden afgesloten, werd het onmogelijk om nog aan voldoende grondstoffen (schelpen) te komen. De opkomst van de betonbouw werkte eveneens in het nadeel van de afzet van producten van dit bedrijf. In 1971 werd het bedrijf gesloten en ontmanteld.

Op het vrijkomende terrein werd na vele procedures en beraadslagingen het Catharina Gasthuis gebouwd. De eerste paal werd hiervoor geslagen op 29 oktober 1981. Het verzorgingstehuis werd officieel geopend op 3 juni 1983 door H.K.H. Prinses Margriet.

Gemeente Gasbedrijf Brielle

Al vanaf 1859 beschikte Brielle over een particuliere gasfabriek aan de Dijkstraat. Over deze fabriek is bekend dat op 5 juli 1859 door de gemeente met de heer C. Nolet een overeenkomst werd gesloten voor gaslevering voor de straatverlichting. Daarnaast is bekend dat in 1874 het bedrijf werd verkocht aan ene Veenenbos. In 1909 nam de gemeente deze particuliere gasfabriek over en bouwde een nieuw complex aan het Slagveld (Afb. 7). Bij de fabriek hoorden ook twee van die karakteristieke gashouders (Afb. 8). Afb. 9 laat het pand Slagveld 32 zien, het

thans niet meer bestaande woonhuis van de directeur annex kantoor van 'Gemeentebedrijven Brielle'. Naast het Gemeente Gasbedrijf was er ook het 'Gemeente Waterbedrijf' gevestigd, alles onder de noemer 'Gemeente Bedrijven Brielle'.

Afb. 7: Gasfabriek, Slagveld 33, kort voor de sloop in 1988. Foto R.G. Meyer, Collectie SVPR.

Afb. 8: De gashouders van de gasfabriek uit 1909. Foto Shell Pernis, Collectie SVPR.

Het gas werd uitsluitend aan de stad geleverd; de omliggende dorpen waren voor hun warmtevoorziening tot de komst van aardgas in het midden van de zestiger jaren op kolen, butagas en olie aangewezen. Voorts beschikten in het buitengebied velen over een eigen gasvoorziening in de vorm van zogenoemde 'brongasputten'. Bij het slaan van putten blijkt naast water ook methaan omhoog te komen, dat in een soort omgekeerde ketel werd opgevangen. Aangezien deze putten verzilting tot gevolg hadden, werden door de polderbesturen de vergunningen voor deze putten ingetrokken.

Afb. 9: Slagveld 32 in 1988; de toen gesloopte directeurswoning annex kantoor van de gasfabriek. Foto R.G. Meyer, Collectie SVPR

Het plaatje van het woonhuis staat plaatsvervangend voor een algehele wijziging in de relatie tussen leiding en bedrijf zoals we deze in de afgelopen decennia hebben meegemaakt. Het wonen bij het bedrijf was een zichtbaar teken van het feit, dat de leiding zich met het bedrijf identificeerde. Het directeurschap was dan ook bij wijze van spreken een baan voor het leven, en niet 'eventjes' een stap op een carrière-ladder.

In de jaren 1957/1958 werd het zelf maken van gas uit steenkool gestopt. Er werd overgeschakeld op een door Shell geleverd propaan-luchtgas (afb. 13). De omschakeling op propaan-luchtgas had mede tot

gevolg dat bij alle afnemers de in gebruik zijnde gastoestellen moesten worden omgebouwd en waar dat niet meer mogelijk was, vervangen. Door genoemde omschakeling verdwenen ook de voor het bedrijf zo karakteristieke gashouders (afb. 8). Tijdens de ombouw deed zich op 19 februari 1957 een explosie voor. Bij dit bedrijfsongeval werd de stoker, de heer J. Zwart, ernstig gewond. Tevens ontstond er aanzienlijke schade aan installaties en gebouwen (afb. 10 en 11).

Afb. 10: Schade aan de installaties als gevolg van de explosie op 19 februari 1957, om half tien 's ochtends. Foto Collectie SVPR.

Afb. 11: Schade aan de gebouwen als gevolg van de explosie. Foto J. Dedert.

Afb. 12: De propaan-luchtgasinstallatie wordt op 8 oktober 1958 officieel in bedrijf genomen. De drie voorste personen zijn (v.l.n.r.): dhr. J.L.H. van Beers, directeur Gemeente Bedrijven, mevrouw Janny van der Vlucht, administratief medewerker en burgemeester D.M. van Zwieten. Foto R.G. Meyer, Collectie SVPR.

Afb. 13: Propaantanks van de propaan-luchtgasinstallatie. Foto Shell, Collectie SVPR.

In 1993 zorgde de (ondertussen gesloopte) gasfabriek nog een laatste keer voor aandacht. Inspectie maakte duidelijk dat bodem en grondwater onder het terrein van de gasfabriek vervuild waren. Om het gebied bouwrijp te maken, moest eerst een aantal zeventien meter diepe putten geslagen worden om de vervuiling te kunnen verwijderen (Afb. 14).

Afb. 14: Bodemsanering op het terrein van de vroegere gasfabriek. Foto R.G. Meyer, Collectie SVPR.

Na de sanering werd op het nu bouwrijpe terrein het huidige Stadskantoor gebouwd. Op 26 juni 1995 betrokken bestuur en medewerkers van de gemeente Brielle het nieuwe kantoor. De officiële opening werd verricht door de heer K. de Vries, Hoofddirecteur van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, op 22 september 1995.

Houtcentrale De Eilanden

Verder naar het zuiden en voor een flink gedeelte achter de bebouwing langs het Slagveld bevond zich sinds 1918 de Houtcentrale De Eilanden (Afb. 15). Dit bedrijf vestigde zich naast het Grote Turfmagazijn uit 1762 van het Brielse Garnizoen (Afb. 17). De houtcentrale werd opgericht door De Lodder en Van den Blink. Na het vertrek van de militairen ging het turfmagazijn bij de houtcentrale dienst doen als opslag voor vochtgevoelige producten. De houtcentrale De Eilanden werd na de Tweede Wereldoorlog een onderdeel van PontMeyer. Het bedrijf is thans gevestigd op het bedrijventerrein Seggelant. Op het vrijgekomen terrein werden woningen gebouwd.

Afb. 15: Opslagterrein van de Houthandel PontMeyer, v/h Houtcentrale De Eilanden, november 1998.

Foto R.G. Meyer, Collectie SVPR.

Langs het water stonden de woonhuizen van de directeur en de terreinbaas. In het voormalige woonhuis van de directeur (huisnr. 24) is nu het opleidingsinstituut Dermé gevestigd. In het pand op afb. 16 met de lichtgekleurde gevel woonde de terreinbaas van de houtcentrale. Thans is dat Slagveld no. 27. Het kantoor bevond zich in het middelste pand van afb. 16. Het pand op afb. 17 behoorde eveneens tot de houtcentrale en was in gebruik voor de opslag van vochtgevoelige producten. Het is

inmiddels verbouwd tot woonhuis (Slagveld 29). Op de getoonde plek werden ook de schepen die het hout aanvoerden, gelost. Alles gebeurde handmatig, zonder enige mechanische ondersteuning. Wel was op het terrein een railstelsel met karretjes, maar ook deze werden met de hand voortbewogen.

Afb. 16: Van rechts naar links: directeurswoning, kantoor en woning van de terreinbaas van de houtcentrale. Foto Collectie SVPR.

Afb. 17: Houtcentrale De Eilanden; opslag van vochtgevoelige producten; thans woonhuis; oorspronkelijk het Grote Turfmagazijn uit 1762 van het Brielse Garnizoen. Foto Collectie SVPR.

Machinale touwslagerij

Als laatste onderneming schenken we aandacht aan het bedrijf dat de straat en het gebied zijn naam heeft gegeven, namelijk de 'Machinale touwslagerij' van Hofland. Van 1759 tot 1853 was de touwspinnerij van de firma Hofland gevestigd in het Baantje, thans de Witte de Withstraat. Daarna werd het bedrijf verplaatst naar het Slagveld waar tot omstreeks 1930 touw geproduceerd werd. De touwslagerij bestond uit een viertal elementen:

- het 'baanhuis' of 'baanschuur', een gebouw aan het ene uiteinde van de 'lijnbaan' (Afb. 18);
- de 'lijnbaan' zelf, een recht traject met rails met een lengte tussen de 100 en 200 m, waar de touwen gevlochten werden;
- een klein hok aan het andere einde van de lijnbaan, ter bescherming van de daar aanwezige apparatuur tegen de weersinvloeden;
- een opslagloods, thans in gebruik als autostalling door het taxibedrijf De Baan. (Afb. 19).

Afb. 18: Het 'baanhuis' bij het begin van de sloop, 8 juni 1962.

Foto Collectie SVPR.

Afb. 19: De 'Machinale touwslagerij', thans autostalling taxibedrijf De Baan. Foto Collectie SVPR.

Van de touwslagerij zijn er geen echt schokkende gebeurtenissen te vermelden. Wel is van het Slagveld nog een gebeurtenis uit de Tweede Wereldoorlog vermeldenswaard. Zowel het baanhuis als ook het Arsenaal werd door de Duitsers gebruikt als cementopslag ten behoeve van de bouw van bunkers.

Bij het bombardement van Brielle op 4 maart 1943, waarbij vooral in de Meisjesvakschool veel doden vielen, kwam ook een bom op de glooiing van het Slagveld bij de losplaats van de houthandel terecht (Afb. 20).

Afb. 20: Schade aan het talud van het Slagveld als gevolg van een bom. Op de kade lag een hoge berg zand tussen de huizen en de plaats van de inslag. Waarschijnlijk bleef daarvoor de schade aan de huizen beperkt. Foto J. Dedert.

Exact op dit ogenblik was een arbeider bezig een zak cement op een loopplank van een schip naar het Arsenaal te brengen. Tengevolge van de klap van de bom, die recht tegenover op de andere oever terecht kwam, werd hij het water in geblazen, maar verder mankeerde hem niets. Wel vlogen zware basaltstenen van de oeverversterking over Lijnbaan en Rozemarijnstraat tot in de Voorstraat en kwamen daar door het dak een zolder binnengezeild. In totaal werden er vijf bommen afgeworpen. Drie kwamen terecht op een vleugel van de Ambachtschool, op de Meisjesvakschool, het badhuis, en woningen in de Langestraat. De vierde viel aan het einde van de Dijkstraat en de vijfde op de boven beschreven plek aan het Slagveld. Bij het bombardement kwamen 22 mensen om het leven. In een deel van de Meisjesvakschool was een deel van de christelijke school voor lager onderwijs ondergebracht. Door ziekte van de leerkracht waren deze leerlingen juist op die dag niet op school.

Over de auteurs:

De gegevens in dit artikel zijn hoofdzakelijk afkomstig van de heren Jan Dedert en Aren van der Vlugt. Els Laroy heeft speurwerk verricht in het Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg. De informatie is opgetekend door Felix Keller, redacteur van de Brielse Mare. Alle genoemde personen wonen in Brielle.

Opsporing verzocht!

Over de kalkfabriek bestaat een jubileumboekje uit eind jaren 50 / begin jaren 60; tenzij ik me vergis in het 'Oblong'- formaat (breedformaat). Ik ben mijn exemplaar kwijt, en zelfs het streekarchief heeft het niet. Gaarne zou ik een exemplaar willen kopen; verkrijgen in bruikleen om het te kunnen kopiëren is ook een mogelijkheid. Wie me kan helpen: gaarne een bericht aan: F.Keller@inter.nl.net of telefoon 0181 413755.

Museumnieuws

Zoals ik in de vorige *Mare* heb bericht, besloot de gemeenteraad van Brielle op 29 juni jongstleden in te stemmen met "... de herinrichting van het huidige museum met 1 april 1572 als Briels kernmoment in de historische context van de Tachtigjarige Oorlog, en met behoud van een Brielse schatkamer en daarnaast de organisatie en versterking van de keten...".

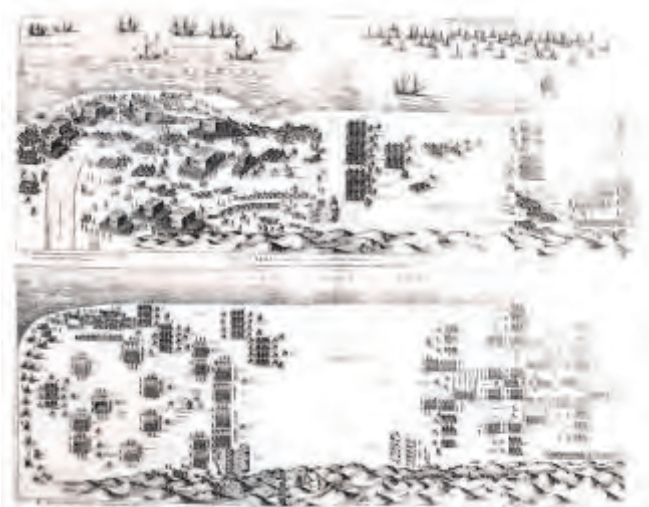
Sindsdien is een projectorganisatie ingesteld die bestaat uit een stuurgroep, die wordt geadviseerd door een klankbordgroep waarin vertegenwoordigers zitting hebben van de verschillende culturele instellingen van Brielle. De Vrienden van het Historisch Museum Den Briel worden vertegenwoordigd door bestuurslid Bert van Ravenhorst. Verder bestaat de projectorganisatie uit een projectgroep die de voorstellen maakt voor de stuurgroep en een werkgroep Onderzoek en Inhoud die de inhoud van het nieuwe museum gestalte geeft. Behalve Marinka Visser, Roel Slachmuylders en ondergetekende maken ook Ronald Prud'homme van Reine en stadsarchivaris Aart van der Houwen deel uit van deze werkgroep. Inmiddels zijn door de gemeenteraad de inhoudelijke verhaallijnen van het nieuwe museum vastgesteld. Het museum kent na de herinrichting vier hoofdthema's:

- de Inquisitie in de Nederlanden;
  - 1 april 1572;
  - de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden van 1588-1621;
  - de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden van 1621-1648.
- Bij deze thema's horen vier subthema's die typisch Briels zijn: Angelus Merula als Briels slachtoffer van de Inquisitie, De Martelaren van Gorcum, Brielle als pandstad tijdens de Republiek en Brielse zeehelden in relatie tot de Tachtigjarige Oorlog. Bij elk thema hoort weer een aantal

verdiepingslagen, elf in totaal. De presentatie wordt afgesloten met een Epiloog die de tijdsperiode van 1648 tot 1713 omvat (De Vrede van Utrecht).

De gekozen thema's in de Brielse Schatkamer zijn: Archeologie (bijvoorbeeld de Romeinse vondst in Vierpolders), Bestuurders en notabelen van Brielle, Stadsrechten voor Brielle en de Bevrijding van de Fransen in 1813.

Voor de nieuwe presentatie in het museum is in 2010 een aantal prenten aangekocht, waaronder één met een voorstelling van De Slag bij Nieuwpoort die onder leiding van stadhouder Maurits, prins van Oranje, werd beslecht en die dient als beeldmerk bij het thema De Republiek van 1588 tot 1621 (zie afbeelding).

*J. Blaeu,
De Slag bij
Nieuwpoort op
2 juli 1600,
ets, vervaardigd in 1649.
Collectie Historisch Museum Den Briel,
inv 5277.*

Bij zowel het thema 1 april 1572 in relatie tot de Tachtigjarige Oorlog als de thema's die in de Brielse schatkamer worden gepresenteerd, worden -in overleg met docenten- nieuwe schoolprogramma's ontwikkeld dan wel bestaande programma's aangepast.

Als vormgever voor de herinrichting heeft het gemeentebestuur gekozen voor Ontwerpbureau Keen uit Den Haag. De vormgever is inmiddels van start gegaan met het maken van een uitgewerkt schetsontwerp (welk thema komt waar!) en bijbehorende begroting waarover het gemeentebestuur in juni van dit jaar een besluit neemt. Belangrijke uitgangspunten voor het ontwerp zijn: beleving, evocatie en informatie.

Twee tijdelijke tentoonstellingen

Voorjaar en zomer 2011 vinden nog twee tentoonstellingen "volgens de huidige werkwijze" plaats. In het voorjaar een tentoonstelling waarin heel bijzondere gebruiksvoorwerpen te zien zijn. Deze tentoonstelling sluit het project Voortgang Collectieregistratie af. In de zomer volgt de dubbeltentoonstelling *Getrouwd in Brielle* die wordt georganiseerd in samenwerking met de culturele commissie van de Sint-Catharijnekkerk. De afdeling burgerzaken van de gemeente levert hieraan ook een bijdrage evenals inwoners van de regio die in het Brielse stadhuis en/of de Sint-Catharijnekkerk zijn getrouwd. Via een oproep in de regionale media zijn zij opgeroepen tot het in tijdelijk bruikleen geven van foto's, trouwboekjes, bruidsjaponnen etc. In samenwerking met de ondernemers van Brielle worden verschillende publieksactiviteiten georganiseerd.

Woensdag Museumdag

Sinds woensdag 2 februari is het museum elke woensdagmiddag vanaf 13.00 uur gratis toegankelijk. Deze maatregel bedoeld om meer gezinnen met schoolgaande kinderen aan te trekken, duurt tot november. Een evaluatie zal uitwijzen of de gratis openstelling een positief effect heeft gehad op het bezoekersaantal.

Bezoekersfeiten 2010

Het museum ontving in 2010 6.591 bezoekers (4.819 in 2009), het hoogste aantal sinds 2004. Oorzaken onder meer: het nieuwe schoolprogramma *Schatgraven* voor de groepen 1 en 2 van het primair onderwijs, de tentoonstelling *Zeehelden* en de museumvriendelijke zomer. Het bezoekersaantal van De Stenen Baak bedroeg in 2010 3.863 (2009 3.602) en is redelijk constant, maar wel afhankelijk van het (fiets) weer. In totaal ontving het museum in 2010 10.454 bezoekers.

Marijke Holtrop, hoofd Historisch Museum Den Briel.

Verenigingsnieuws

Jaarverslag „Vrienden“ 2010

De belangrijkste gebeurtenis voor de Vrienden in 2010 was ongetwijfeld de Algemene Ledenvergadering van 24 november, die geheel in het teken stond van de toekomst van de vereniging. Het idee van het bestuur om de naam van de vereniging zodanig te wijzigen dat deze meer recht doet aan de statutaire doelstellingen, werd blijkens een in 2009 gehouden enquête door een meerderheid van de leden onderschreven. Tevens kwam de behoefte naar voren aan een brede historische vereniging in Brielle met de mogelijkheid tot samenwerking met andere op „historisch Brielle“ gerichte organisaties.

De laatste jaren hadden de Vrienden en de Stichting Streekhistorie Voorne-Putten en Rozenburg al bewust de samenwerking gezocht en in het mogelijke toekomstscenario dat het bestuur op 24 november presenteerde, speelde de Stichting Streekhistorie VPR dan ook een belangrijke rol. Na een toelichting door het bestuur bij het mogelijke toekomstscenario en een levendige discussie met de aanwezige leden werd door de Ledenvergadering besloten om te streven naar een brede historische vereniging, waarin de Vrienden en de Stichting Streekhistorie VPR samengaan, genaamd „Historische Vereniging De Brielse Maasmond“. De zetel van deze vereniging is Brielle en het werkgebied omvat geheel Voorne-Putten en Rozenburg. Het ondersteunen van het Museum en het Streekarchief en het bevorderen van interesse in en onderzoek naar de streekhistorie vormen de grote lijnen van de statutaire doelstellingen. Tot slot kreeg het bestuur de opdracht het genomen besluit verder uit te werken.

De statutair verplichte Ledenvergadering vond plaats op 21 april, die werd voorafgegaan door een lezing van de heer Bouwen A. Torreman,

genaamd „Van postzegel- tot zeeheldenverzameling“. In deze vergadering droeg Felix Keller, na een periode van 14 jaar, de voorzittershamer over aan Willem Delwel. Diverse sprekers, onder wie wethouder Verbeek, prezen zijn verdiensten voor zowel het Museum als de Vrienden. Els Laroy beëindigde eveneens haar bestuurslidmaatschap en werd vervangen door Ynze Kuiper als algemeen lid.

In de eerstvolgende bestuursvergadering werd besloten om Felix Keller te benoemen tot erelid van de Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel.

In juni stemde de gemeenteraad van Brielle in met de herinrichting van het museum, die zijn beslag zal krijgen in het jubileumjaar 2012. Deze herinrichting wordt beschreven in het Masterplan Historisch Museum Den Briel „Focus 2012“. Eén van de aanbevelingen uit het Masterplan raakt de Vrienden in het bijzonder, namelijk de aanbeveling om de gemeente Brielle eigenaar te laten worden van de Vriendencollectie.

In december heeft een eerste oriënterend overleg tussen een afvaardiging van het bestuur en de gemeente over de Vriendencollectie plaatsgevonden, met als uitkomst dat de gemeente de Vrienden een voorstel zal doen.

Bert van Ravenhorst is namens het bestuur afgevaardigd in de Klankbordgroep herinrichting Museum.

Het terugtreden van Felix Keller als bestuurslid van de „Vrienden“ betekende ook het einde van zijn lidmaatschap van de Museumcommissie als afgevaardigde van het bestuur. Trudy Schipper is zijn opvolger als afgevaardigde van het bestuur in de Museumcommissie.

In oktober vond weer een drukbezochte lezing plaats in samenwerking met de Stichting Streekhistorie VPR. De heer Dick Mol sprak over „Prehistorische vondsten bij de aanleg van de Tweede Maasvlakte“.

Het verenigingsorgaan de „Brielse Mare“ verscheen zoals gebruikelijk twee keer. Een uitgave volledig in kleur bleek financieel niet haalbaar.

Het ledenaantal van de Vereniging liep in 2010 terug van 350 naar 337.

Sinds de Algemene Ledenvergadering van 21 april is het bestuur als volgt samengesteld:

Willem Delwel (voorzitter), Fré Eggens (secretaris), Gerard Snellens (penningmeester), Trudy Schipper, Leen Hordijk, Bert van Ravenhorst en Ynze Kuiper.

Het bestuur kwam in het verslagjaar 2010 vier keer in vergadering bijeen.

Namens het bestuur,

Willem Delwel, voorzitter

duodecimo

drukwerk

printwerk

websites

beurspresentaties

Voorstraat 157 3231 BH Brielle 06 535 83 283

info@duodecimo.nu

Uit de streek

Tentoonstellingen

Historisch Museum Den Briel:

Voorlopige informatie:

Eind maart tot eind mei: tentoonstelling van heel bijzondere voorwerpen uit de collectie. Afsluiting van het project: „Voortgang collectieregistratie“.

Juli tot medio september: „Getrouwd in Brielle“. In samenwerking met de Sint-Catharijnekerk.

Voor beide tentoonstellingen, zie: www.historischmuseumdenbriel.nl

Publicaties

Groeneveld, Jenneke: Johan Been. Rasverteller uit Brielle (1859-1930) Walburg Pers, 190 blz. € 19,95. ISBN 978.90.5730.645.7

Adrighem, Rens van: Met hart en ziel; productie Free Musketeers, Zoetermeer, 340 blz. Herinneringen van de auteur aan zijn jeugd en zijn jonge jaren in Den Briel. Verkrijgbaar bij Bric a Brac in de Visstraat; € 25,- ISBN 978-90-484-1736-0.

DVD: Briels Carillon voltooid; een productie van de Film- en videoclub Phoenix Brielle, op uitnodiging van de Stichting Voltooiing Briels Carillon. Inhoud: vormen van de Barbara; gieten van de Cecilia; ophangen van de klokken; officiële ingebruikname; € 8,50. Te bestellen bij: St. Voltooiing Carillon Brielle, Secretariaat, Voorstr. 150 3231 BL Brielle, 0181 415412. Rabobank 11 52 44 786; e-mail: svc.brielle@gmail.com

Interessante websites

www.leezaaldigitaal.nl Een website van ons lid Aard Heijmans met (onder andere) informatie over de historie van Den Briel, met oude foto's.

Cultuurweb Brielle: www.cultuurwebbrielle.nl

Auteursinstructies, advertenties en adressen

Auteursinstructies

Historische artikelen over Brielle en de streek zijn welkom. Gewenste omvang: 1500 tot 2500 woorden. Aanbevolen wordt vooroverleg te plegen met de hoofdredacteur, te bereiken onder: w.delwel@zadkine.nl of telefoon (privé): 0181 462105.

De redactie behoudt zich het recht voor, in overleg met de auteur, artikelen in te korten of te wijzigen.

Advertentietarief

Een pagina per jaar (twee edities): € 90,-

Copyright:

Overname van artikelen uitsluitend met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactie.

Belangrijke telefoonnummers:

Meldpunt Monumentenzorg: tijdens kantooruren:

(0181) 471111 (gemeente Brielle; mevrouw Angelique van Oers)

Meldpunt „Cultureel Erfgoed“: tijdens kantooruren van

dinsdag t/m vrijdag: (0181) 475475 (Hist. Museum Den Briel).

Internet-adressen:

Historisch Museum Den Briel: www.historischmuseumdenbriel.nl

Cultuurweb Brielle: www.cultuurwebbrielle.nl

Musea in Nederland: www.museumserver.nl

Gemeente Brielle: www.brielle.nl

Streekarchief VPR: www.streekarchiefvpr.nl

Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel:

www.vriendenmuseumdenbriel.nl

De Maasvlakte, 45.000 jaar geleden. Zie het artikel vanaf p. 19.